

BIAŁYSTOK

Cmentarz Żydowski- Rabinacki na terenie Parku Centralnego

ŻYDOWSKI – RABINACKI

GO

Najstarszy cmentarz żydowski w Białymstoku został założony najprawdopodobniej w 1692 r., kiedy to ówczesny właściciel miasta, Stefan Mikołaj Branicki, ukonstytuował w swych dobrach gminę żydowską. Kirkut wytyczono za południową pierzeją Rynku Kościuszkowski. Już w XVIII w. jego obszar znalazł się w obrębie gęstej zabudowy mieszkalnej rozbudowywanego w tym czasie miasta. Zaistniała sytuacja wymusiła zarówno na gminie żydowskiej, jak i właścicieli Białegostoku, Janie Klemensie Branickim, potrzebę przeniesienia dotychczasowego cmentarza na nowe miejsce, tym razem poza granice miasta.

Za datę utworzenia drugiego kirkutu przyjmuje się dzień 26 lipca 1752 r., kiedy to dwaj mieszkańcy białostocki, Adam Ochremowicz i Marcin Adamczuk, sprzedali miejscowemu kahałowi grunt o łącznej powierzchni 35 przętów, z przeznaczeniem na założenie miejsca pochówków. Nekropolię zlokalizowano poza bramą suraską, na prawo od drogi prowadzącej do Suraza. Cmentarz obsługiwało żydowskie bractwo pogrzebowe o nazwie hebre kadisza. Po 1781 r. doszło do powiększenia jego obszaru w stronę północną. Miał on wówczas formę wydłużonego prostokąta, rozciągającego się pomiędzy drogami, przekształconymi następnie w ulice: Zamiejską (później Cmentarną i Sosnową) oraz Suraską.

Na przełomie lat 60. i 70. XIX w., w związku z potrzebami lawinowo rosnącej liczby ludności żydowskiej, dokonano ponownego powiększenia kirkutu. Nieustanny rozrost Białegostoku sprawił, że dawne cmentarze wszystkich wyznań, niegdyś położone poza obszarem miasta, znalazły się w jego obrębie i były już znacznie przepelnione. Pojawiła się nagła potrzeba ich zamknięcia i przeniesienia poza granice zabudowy miejskiej. Nowe cmentarze wytyczono na terenie dzielnicy Bagnówka, w północno-wschodniej części miasta, przy szosie do Wasilkowa i Supraśla. Około 1890 r. założono nowy kirkut przy dzisiejszej ulicy Wschodniej, sąsiadujący bezpośrednio z cmentarzem katolickim. Od tego momentu cmentarz rabinacki z połowy XVIII w. był nieczynny, chociaż dokonywano na nim dalszych pochówków. Jeszcze w 1920 r., podczas wojny polsko-bolszewickiej, w pobliżu ulicy Odeskiej, pochowano w zbiorowej mogile około 50 osób.

Według opisu dokonanej w 1938 r. przez białostockiego historyka Jana Glinke, brama wjazdowa na teren kirkutu zlokalizowana była od strony ul. Mińskiej. Przez najstarszą część cmentarza ciągnęła się w stronę zachodnią alejka, wzdłuż której pochowani zostali białostocki rabin oraz osoby szczególnie zasłużone dla miejscowej społeczności żydowskiej (m. in. rabin Kalman, Lichtensztejn, Mojżesz Wolf, czy kupiec i przedsiębiorca Izaak Zabłudowski).

Cmentarz został zniszczony w czasie II wojny światowej, kiedy to niemieccy okupanci rozpoczęli likwidację dzielnicy żydowskiej, zaś kirkut przy ul. Mińskiej traktowali jako źródło materiału budulcowego. Duża część macew została wówczas zabrana, rozbita i użyta do brukowania ulic lub prowadzonych wówczas budów.

Nowe realia polityczne i społeczne po 1945 r. nie sprzyjały poprawnemu zagospodarowaniu obszaru kirkutu. W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej stanowił on miejsce, na które zwożono i spychano gruz oraz pozostałości dawnego

Białegostoku, znacząco zmieniając okoliczne ukształtowanie terenu. Zgodnie z koncepcją zagospodarowania przestrzennego miasta, przyjętą w 1954 r. przez Miejską Radę Narodową, w pobliżu nowo wybudowanej siedziby Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, zaplanowano założenie na terenie cmentarza żydowskiego parku miejskiego „Śródmieście”, w którym w przyszłości miało się znaleźć szereg instytucji kultury i sportu. W 1955 r. przystąpiono do pierwszych prac nad zagospodarowaniem tego terenu, mimo że wciąż znajdowały się tu znaczne ilości macew. Część z nich nadal wykorzystywano głównie w celach budowlanych. Najbardziej karygodnym było rozbijanie kamiennych nagrobków i używanie ich do murowania nowych elementów zdobniczych miasta (m.in. murków wokół zieleńca w zachodniej części Rynku Kościuszkowski oraz brodzika przy skrzyżowaniu ul. Akademickiej i Legionowej).

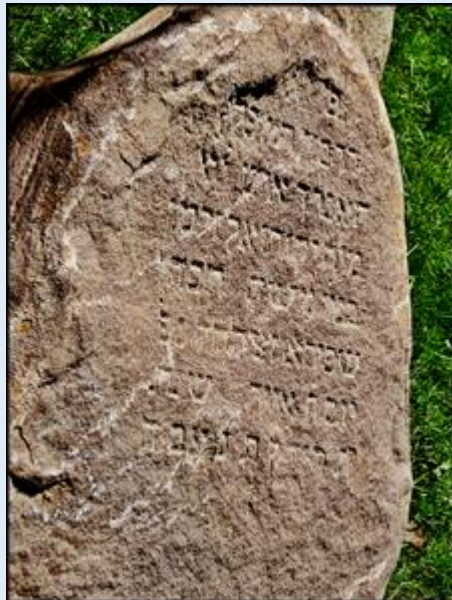
Budowę parku rozpoczęto w kwietniu 1959 r. w tzw. czynnie społecznym. W następnych latach z terenu kirkutu wywieziono gruz, usypano na nim skarpe, wzniesiono murki oporowe, tarasy i schody, a także nasadzono drzewa oraz ustawiono ławki. Prace zostały zakończone w lipcu 1961 r.

Kolejne przekształcenia nastąpiły już w następnej dekadzie. W 1974 r. w południowo-zachodnim fragmencie cmentarza otworzono białostocki amfiteatr, zaś w latach 1975-1979 w zachodnim jego narożniku zbudowano gmach Białostockiego Teatru Lalek. W trakcie budowy doszło niewątpliwie do zbezczeszczenia ogromnej ilości pochówków. Wydaje się, że znaczną część nagrobków zepchnięto na skraj parku, gdzie do dziś znajdują się charakterystyczne góry, kryjące w sobie – według relacji różnych osób – najprawdopodobniej te elementy dawnego cmentarza, których nie wywieziono podczas prowadzonych tu prac w latach 1955-1959.

Ostatnią zachowaną macewę przewieziono w 2007 r. na cmentarz żydowski przy ul. Wschodniej, zaś dwa lata później, w pobliżu domu przy ul. Kijowskiej 21, odnaleziono kolejną.

Opracowanie na podstawie: Wiesław Wróbel, Dzieje cmentarza rabinackiego (1752-1939) i Parku Centralnego w Białymstoku (1959-1961), Białystok 2011, mps w Z Urzędzie Miejskim w Białymstoku

zdjęcia: Jan Nitecki

[POWRÓT DO STRONY GŁÓWNEJ IKONOGRAFII](#)